

LJUBICA RADOVIĆ
Varaždin

POVIJESNE PRILIKE U VARAŽDINU U VRIJEME OSNIVANJA
I DJELOVANJA EKSTENZE

*HISTORISCHE VERHÄLTNISSE IN VARAŽDIN ZUR ZEIT DER GRÜNDUNG UND
TÄTIGKEIT DER "EXTENSE"*

Das Ende des I. Weltkrieges bedeutete zugleich das Ende von mehreren europäischen Monarchien (Russland, Deutschland und Österreich-Ungarn), auf deren Grundlagen neue Staaten entstanden sind.

Im Herbst 1918 brechen die Tschechen, Slowaken und Madjaren ihre Beziehungen mit Österreich-Ungarn ab, und am 29. Oktober wird laut Beschluss des kroatischen Parlaments "völlige Unabhängigkeit Dalmatiens, Kroatiens, Slawoniens und Rijeka von der Monarchie" erklärt; diese Länder "treten dem gemeinsamen Staat der Slowenen, Kroaten und Serben bei."¹

Die Oberherrschaft im neuen Staat übernimmt der Volksrat der Slowenen, Kroaten und Serben. Sein Präsident, Anton Korošec, überreicht Anfang November 1918 an die westlichen Alliierten eine Note, in der erklärt wird, dass "der Staat der Slowenen, Kroaten und Serben sich mit dem Königreich Serbien und Montenegro zu einem gemeinsamen, unabhängigen und auf dem Prinzip der Nationalitäten und Selbstbestimmung basierenden Staat zusammenschließen beabsichtige".²

Der Weg zur Vereinigung fließt aber nicht reibungslos: die entgegengesetzten Seiten erreichen schwer die Übereinstimmung in Bezug auf den inneren Aufbau des künftigen Staates. Dennoch kam am 1. Dezember 1918 die Vereinigung zu Stande, und es wurde ein neuer Staat: das Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen gegründet. Der Name des Staates wurde im Jahre 1929 in "Königreich Jugoslawien" geändert.

* Extense: Von Lehrern und anderen Intellektuellen organisierte Ausbildung von breiten Volksschichten, unabhängig vom amtlichen Schulwesen (entspricht den heutigen Volkshochschulen)

Prilike u novonastaloj državi Srba, Hrvata i Slovenaca s osvrtom na Hrvatsku

Novostvorena država Srba, Hrvata i Slovenaca (u daljnjem tekstu SHS) pokazuje gospodarsku zaostalost i neujednačenu razvijenost jer su u njezin sastav ušle zemlje s

različitim stupnjem gospodarskog razvoja: razvijena Slovenija i sjeverna Hrvatska te slabije razvijena područja prema istoku zemlje.³

Pogoršanju materijalnog stanja u Hrvatskoj doprinosi i pomanjkanje životnih namirnica, skupoća, slaba kupovna moć stanovništva, a od 1920. i zamjena novca gdje se je za 1 din davalo 4 krune, iako je vrijednost dinara i krune bila ista (1:1).

Stav varaždinskog Gradskog poglavarstva prema političkom i gospodarskom stanju u zemlji

Pogoršano gospodarsko i loše riješeno političko stanje u državi navelo je Gradsko poglavarstvo da pretrese i jedno i drugo pitanje.

Na izvanrednoj skupštini slobodnog kraljevskog grada Varaždina 30. ožujka 1921. Gradsko zastupstvo zauzelo je stav prema Rapallskom ugovoru, koji je potpisan 1920. godine između Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca i Kraljevine Italije, i zaključilo je "da je ovim ugovorom nanesena nepravda našem narodu, a 600.000 naše braće od nas je otrgnuto i pripojeno Italiji i da Rapallski ugovor krši narodnosna načela i pravo samoopredjeljenja naroda."⁴

Gospodarstvo

Osim političku Gradsko poglavarstvo prati i gospodarsko-financijsku situaciju ne samo na svom području nego i na području cijele države te utvrđuje da je Jugoslavenska država prvenstveno agrarna zemlja i da najviše obradivog tla pripada poljoprivredi.

Polovina stanovništva bavi se zemljoradnjom koja poslije prvog svjetskog rata slabo napreduje i zaostaje pred zemljama zapadne Europe.

O tome, koliko zemlja zaostaje, govori nam i sljedeći podatak: u vremenu između dva svjetska rata Danska dobiva po 1 hektaru 28,5 metričkih centi žita, a Jugoslavenska država svega 11 metričkih centi.⁵

I u Varaždinskoj županiji većina stanovništva živi od poljoprivrede a poljoprivredni posjedi su prenapučeni, usitnjeni, slabo se koriste umjetna gnojiva i nova tehnička pomagala. Zato je seljaku trebalo pružiti neku vrstu stručne pomoći, makar i putem popularnih pučkih predavanja kakva su se pred početak I. svjetskog rata održavala u zimskim gospodarskim školama. Važnost ovih škola je višestruka: učitelj upućuje poljoprivrednike u rad i podučava ih kako će primijeniti nove agrotehničke mjere, ukazuje im na važnost gospodarskih udruženja i na mjere i zakone koji se odnose na gospodarstvo.⁶

Po svršetku I. svjetskog rata seljaci očekuju da će novostvorena država provesti agrarnu reformu i podijeliti im zemlju. Ohrabruje ih i regent Aleksandar Karađorđević 1919. proglasom u kojem obećava pravednije rješenje agrarnog pitanja, ukidanje kmetstva i zemljišnih posjeda, zapisao je Hrvoje Matković.⁷

Očekivanje seljaka nije ispunila ni "Uredba o izdavanju zemljišta velikih posjeda u četverogodišnji zakup" od rujna 1920. po kojoj zemljoradnik postaje zakupnik, a ne vlasnik zemlje.⁸

Iz zapisnika Gradskog poglavarstva o agrarnoj reformi u Varaždinskoj županiji saznajemo da je 11. listopada 1920. na izvanrednoj skupštini Gradskog zastupstva pretresana

odluka Županijskog agrarnog ureda u Varaždinu od 5. listopada 1920. br. 1107/agr. kojom se razrješavaju svi zakupi za zemljište gradske općine, a zemljište se stavlja pod udar agrarne reforme.⁹

Gradska općina čudi se ovakvom postupku Županijskog ureda koji je gradsko zemljište uveo pod udar agrarne reforme i ističe da gradska općina nije što i veleposjednik, jer su općinska dobra javna i pripadaju svim građanima. Na ovakav postupak agrarnog ure¹⁰

Stočarstvo

Potreba za mesom sve više raste, pa su neke zemlje poput Jugoslavenske države pojačale izvoz stoke i stočnih proizvoda na tržište Italije, Njemačke, Čehoslovačke i drugih država.⁹

I na varaždinskom području pridaje se sve veća pažnja uzgoju stoke, ali i veterinarskoj službi koja ima zadatak suzbijati razne vrste zaraze.

1930. donesen je zakon "O suzbijanju i ugušivanju stočnih zaraza". U članku 11. točki 2. zakona zapisano je: da pri utovaru i istovaru stoku mora pregledati državni veterinar. Ovaj zakon povrijedio je gradske veterinare koji su na njega podnijeli žalbu u kojoj su istakli da je do tada u gradovima tovario stoku gradski veterinar i da nije nikad bilo prigovora.¹²

Briga o šumama

Koliko se vodi briga o čuvanju šuma, najbolje nam svjedoči prijedlog Gradskog poglavarstva o čišćenju i sječi šuma u kojem se ističe da zaražena stabla treba odmah posijeci, a šumu očistiti kako se ne bi širila bolest i ugrozila zdrava stabla.

Osim od bolesti šume treba čuvati i od požara, pa je preporučeno da se kroz šumu naprave prosjeci i puteljci kako bi se lakše došlo do požarenih mjesta.¹³

Obrt

Gospodarska kriza između dva svjetska rata pogađa sve grane privređivanja, pa i obrt. Obrtnici imaju sve manje posla, što se vidi i iz žalbi koje upućuju Gradskom poglavarstvu i gradonačelniku. Varaždinski krojači obraćajući se gradonačelniku Viktoru Plazzerianu pitaju ga: "Zašto je dozvolio Lepoglavskoj kaznioni da šiva odjeću, pored tolikih krojača u Varaždinu koji nemaju posla, i kako gradonačelnik misli da oni mogu platiti porez ako ih rođena općina lišava zarade i otimlje im kruh?"¹⁴

Bez obzira na tešku materijalnu situaciju varaždinski obrtnici svečano su proslavili 25. godišnjicu Zanatlijskog i pomoćničkog društva. Tom prilikom u Varaždinu je održana Glavna skupština saveza hrvatskih obrtnika i priređena velika izložba obrtničkih radova koju su pomogli Gradsko zastupstvo (25.000 dinara), Ministarstvo trgovine (10.000 din), veliki župan Zagrebačke oblasti (pod čiju vlast spada i Varaždin) s 3.000 din.¹⁵

Pokrovitelj proslave bio je zagrebački nadbiskup dr. Antun Bauer, koji je tom prilikom posvetio novi barjak društva, a krsna kuma barjaku bila je Marija Leitner.

Predsjednik Društva Jakob Furjan predajući barjak Jakobu Ljubcu preporuča mu da ga nosi i čuva ovim riječima: "Nestat će tebe, nestat će mene, ali ostat će stijeg na ponos obrtničtva gradu i domovini."¹⁶

Industrija

Dok se obrt nalazi u nezavidnom položaju, dotle strani industrijalci pokazuju sve veći interes za ulaganje u varaždinsko gospodarstvo.

Na izvanrednoj javnoj skupštini Gradskog zastupstva slob. i kralj. grada Varaždina 24. srpnja 1929. Gradsko poglavarstvo izvješćuje gradske zastupnike (vijećnike) da su neki industrijalci podnijeli molbu u kojoj traže da im se dozvoli izgradnja tkaonice svilene robe i tvornica vate i vatelina. Tvornica će biti vlasništvo stranih i domaćih diioničara. Oni Gradsku općinu mole da im ustupi besplatno zemljište za tvorničku zgradu, uredi put do tvornice i oslobodi ih plaćanja nameta petnaest godina. Od Gradske munjare traže da im provede struju do tvornice i da je plaćaju po nižoj cijeni.

Na ove zahtjeve Gradska općina odgovara svojim uvjetima i traži: da tvornice gradnju moraju povjeriti domaćim poduzećima i privatnicima i da građevni materijal treba biti proizveden u našoj zemlji. Uvesti mogu samo onaj građevinski materijal kojega kod nas nema.

Ako kojim slučajem tvornica propadne, pravo prvokupa zemljišta na kojem je izgrađena ima Varaždinska općina po cijeni 100 din po jednom jutru.¹⁷

U razdoblju između dva svjetska rata u Varaždinu je počela proizvodnja bezalkoholnog pića. Ovoj novoj industrijskoj grani, po mišljenju velikog župana Zagrebačke oblasti, treba olakšati rad i u početku je osloboditi plaćanja daća. Tim povodom Komora za zanatstvo i industriju 24. rujna 1929. upućuje Varaždinskom poglavarstvu izvještaj sa sastanka industrijskog odjela ove komore koji glasi: "Proizvodnja bezalkoholnih pića nova je grana industrije i treba joj bar u početku razvoja olakšati rad i ne smije se teretiti je nikakvim daćama." Međutim, u Varaždinu gradska pristojba na uvoz pića iznosi 0,15 din, a manipulativna taksa 0,30 din na 3 dcl, što je čini previsokom u odnosu na Zagreb. U Zagrebu na 3 dcl bezalkoholnog pića proizvedenog na gradskom području plaća se 0,05 din, odnosno 0,10 din. Zato komora predlaže da bi u Varaždinu gradska manipulativna taksa po boci pića trebala iznositi najviše 0,10 din.

Varaždinsko poglavarstvo misli da je taksa opravdana iz sljedećih razloga:

1) tvorničari prodaju bocu pića po cijeni od 1,50 do 2,0 din, a u proizvodnji po boci utroše najviše 70 para

2) ne smijemo zaboraviti da je ovo vinorodan kraj, pa proizvodnja bezalkoholnih pića oštećuje interes vinogradara

3) uvoznina na bezalkoholna pića ne donosi nikakav prihod otkako je tvornica otvorena u Varaždinu.¹⁸

Sajmovi i trgovci

Proizvedenu robu treba prodati. Varaždin ima sreću što je još u srednjem vijeku dobio niz povlastica, među kojima i pravo na godišnje sajmove koji su trajali više od tjedan dana, tvrdi Mira Ilijanić.¹⁹

Dok je Varaždin imao sajmove u srednjem vijeku, dotle mnoga mjesta još u XX. stoljeću mole da im se odobri održavanje tjednih sajмова.

Iz zapisnika Gradskog poglavarstva od 11. listopada 1929. doznajemo da općine Nedelišće i Mursko Središće mole dozvolu za održavanje tjednih svinjskih sajмова svake subote. Mursko Središće dobilo je dozvolu, dok je molba Nedelišću odbijena s obrazloženjem da je ono blizu Varaždinu i da bi to ugrozilo centralni sajam.²⁰

Gradskom načelstvu stižu molbe i od obrtnika izvan Hrvatske, tako nekolicina krojača iz Donje Lendave moli da im se osigura mjesto na sajmu u Varaždinu, a oni se obvezuju da će pored redovne takse plaćati i izvanrednu godišnju taksu u iznosu od 200 din.

Gradsko načelstvo ih izvještava da će ono u toku 1930. proučiti tržišni red i koncem godine putem licitacije dati na uporabu tržišna mjesta za strane obrtnike i trgovce za cijelu godinu.²¹

Zakupci prodajnih mjesta moraju paziti na urednost i čistoću grada. Gradski turistički odbor 15. ožujka 1939. moli Gradsku općinu da u vrijeme održavanja sajмова zabrani podizanje šatora na Jelačićevu trgu, puštanje peradi i prolivanje vode po ulicama. Istovremeno upozoravaju vlasnike kuća, vrtova i gradilišta da su dužni držati ograde u najvećem redu.²²

Gradski porezi, proračun i financije

Poreski sustavi u novostvorenoj državi SHS do 1928. bili su različiti za pojedine dijelove zemlje. 1928. donesen je "Zakon o jedinstvenim i neposrednim porezima" kojim je predviđeno više vrsta poreza.²³ I naš grad muče visoki porezi i nedostatak novca pa svako povećanje poreza izaziva nesporazume između građana i vlasti.

Varaždinski gradonačelnik 22. studenog 1919. izvjestio je vijećnike da je Kraljevsko financijsko ravnateljstvo zatražilo povećanje poreza na piće i vino u vremenu od 1920. do 1922. i da bi općina Varaždin za to razdoblje morala dati iznos od 43.475 kruna. Gradska općina znajući da je stanje na njezinom teritoriju vrlo teško ponudila je 35.000 kruna.

Kraljevsko financijsko ravnateljstvo odbija ovu ponudu i traži najmanje 42.000 kruna.

Ako općina ne osigura ova sredstva, ono će raspisati javnu dražbu i samo osigurati taj porez. Vijećnici od straha da im građani ne budu proganjani od zakupnika povisili su ponudu na 42.000 kruna.²⁴

Vrlo je živo na sjednicama Gradskog poglavarstva kad se pretresa godišnji proračun. Tako iz zapisnika proračunskog odbora od 26. travnja 1921. vidimo da su stavke proračuna pažljivo proanalizirane, a vijećnici su zaključili da im je za proračunsku godinu 1921. potrebno 5,525.870 kruna, međutim potrebe grada puno su veće pa će im u proračunu manjkati još 388.711 kruna. Na pitanje gradskih vijećnika odakle će odbor nadoknaditi manjak oni odgovaraju da će nametnuti nove poreske obveze, ako je potrebno i do 50%.

Na ovakvo izlaganje proračunskog odbora reagirao je klub socijal-demokratskih zastupnika i izjavio da neće glasovati za proračun, ni za povjerenje gradonačelniku, jer ne vodi računa o siromašnom pučanstvu, već na njega svaljuje nove poreske obveze, s gradskom imovinom loše postupajući, nije održao obećanje da će ukinuti carinu na životne

namirnice, a povećati ju na luksuzne predmete i tako zaštititi domaći obrt. Gradonačelnik ih podsjeća da su u toku rasprave podržali proračun i da su u manjini pa će proračun, bez obzira na njihov otpor, bit prihvaćen. Od 25 vijećnika 16 je glasovalo za proračun.²⁵

Raspravljajući o gradskom proračunu za 1922. gradonačelnik Viktor Plazzeriano predlaže da se u proračun uvrsti popravak gradskih cesta te pločnika u Optujskoj, Ludbreškoj, Vrazovoj, Zagrebačkoj, Gundulićevoj, Patačićevoj i dr. Prijedlog je prihvaćen većinom glasova.²⁶

Tri godine poslije gradonačelnik preporuča da osim uređenja cesta treba popraviti zgrade, izgraditi nove škole i likvidirati neka poduzeća, a gradske vijećnike moli da složno rješavaju gradske probleme i neka ne vode računa o pripadnosti različitim političkim strankama, jer kad je riječ o komunalnim stvarima, politiku treba pustiti po strani, a svu snagu upotrijebiti za napredak Varaždina.²⁵

Gradskom proračunu za 1929. prigovor su uputili mnogi pojedinci, grupe, institucije i mjesne zajednice navodeći da je zacrtao visoke poreze na sve i svašta. Stanovnici Varaždinbrega i Varaždinci koji imaju posjede na Varaždinbregu žale se Gradskom poglavarstvu da oni snose terete kao i građani Varaždina, a to znači da moraju uzdržavati redarstvo, uličnu rasvjetu, polijevanje cesta, davati doprinos za gradsko kupalište, uređivati gradske vrtove, premda od toga nemaju nikakve koristi. Redarstvo im ne nadzire javnu sigurnost i red na Varaždinbregu, ophodnja im je ukinuta zbog štednje, ceste im ni petrolejkama nisu osvijetljene, a kad padnu kiše, često su i neprohodne. Varaždinci za to vrijeme sigurno spavaju, grad im je osvijetljen elektrikom, a i ceste im nisu loše. Nezadovoljni su i posjednici vinograda na Varaždinbregu jer plaćaju najamninu na vincilirske kućice u kojima borave samo za vrijeme ljeta i berbe, a ostali dio godine one su prazne i ne donose nikakav prihod.

Ove kućice nisu luksuz jer gospodar prilikom pregleda imanja mora imati krov nad glavom, zato posjednici mole da se porez na nekretnine na Varaždinbregu snizi, a najamnina na zgrade dokine.²⁸

I pored niza upozorenja državnoj vlasti da su nameti preveliki, ona ostaje gluha, a gospodarska i politička situacija sve je teža jer je II. svjetski rat na pomolu.

Dekretom bana banovine Hrvatske Ivana Šubašića imenovan je povjerenik za Varaždin (M. Vučković) koji konstatira da će gradska općina u proračunskoj godini (koja traje od 1. travnja 1939. – 31. ožujka 1940.) pored nameta ubirati i gradske dažbine koje su označene prihodima budžeta, a ako se ne budu uredno davale, morat će ih prisilno naplaćivati uz zateznu kamatu od 6%.²⁷

Tko je nezadovoljan s radom Gradskog poglavarstva

S radom gradske uprave često su nezadovoljni vijećnici, grupe stručnjaka i pojedinci, a najviše siromašni slojevi stanovništva.

Sjednice Gradskog poglavarstva prate povišeni tonovi i prepirke između gradskih vijećnika i gradonačelnika. Gradski zastupnik Hubert Goger u svoje ime i u ime većine gradskih vijećnika 31. listopada 1922. uputio je gradonačelniku Vjekoslavlu Podgajskom interpelaciju sa sljedećim pitanjima (vidi prilog interpelacije).³⁰

I N T E R P E L A C I J A

gradskog zastupnika Huberta Cegera u svoje ime i većine
gradskog zastupstva/upravljena na građanskog načelnika g. Tjencezlava Podgajskog na
sjednici zastupstva održanoj dne 31. listopada 1922.

1/. Je li je g. načelniku poznato, da su neki članovi euvarad-
dske demokratske organizacije i predstavnici euvaradskog Jugoslavenskog Sekela obilaz-
ili početkom ovog mjeseca gradske pučke škole i tražili od ravnateljstva tih škola,
da pokušaju djecu kako bi se ista upisala u svojstvu penlatka u Jugoslavenski Se-
kel, te da se je čak jedna učiteljica prijetila djeci, da će biti izključeni one djete
koje se neće htjeti u taj Sekel upisati, a neki su učitelji primjerice u Egrijskoj
školi upućivali djecu onamo, da Hrvatski Sekel diže buni.

2/. Je li je g. načelniku poznato, da je pokrajinska uprava,
odjeljenje za prosvjetu i vjere izdala na škole u Varaždinu okružnicu od 2 listopada
1922 br. 39,516, kojom nalaže, da se polaznicima škole zabranjuje djelovanje škol-
ske djeći kao penladak u bilo kojem gimnastičkom udruženju, osim u Jugoslavenskom
Sekelu, te da je ta okružnica stavljena do znanja učenicima euvaradske više djevoj-
jačke škole upozorenjem, da o.ve.šice ne smiju više učestvovati kao penladak u
Hrvatskom Sekelu, te da su proti toj amoralnoj odredbi ustali listam naši gra-
đani, čija djeca polaze tu školu, a koji su članovi ovog Hrvatskog Sekela.

3/. Što misli g. načelnik kao predstavnik gradske većine poduzeti,
da tu amoralnost spriječi, napose njezine zle posljedice, jer su reditelji izjavili,
da se njoj pokoriti neće, pašto u vanškolskom odgoju imaju jedine oni isključivu
riječ, te tim više, što je Hrvatski Sekel jedno nacionalno društvo bez primjese ka-
kove političke natruhe i koje uživa u svakom pogledu, a napose u odgojno-zdrav-
stvenom, naklonost naših sugrađana.

4/. U koliko g. načelnik drži, da je u toj stvari nekompetentan, i
stavljaj predlog, da se ova interpelacija dađe na glasovanje i ista kao zaključak
gradskog zastupstva dađe pokrajinskoj upravi na znanje uz znak presude grada Va-
raždina proti postupku iste prema Hrvatskom Sekelu u Varaždinu, kao jeanem od
najstarijih i najzaslužnijih kulturne nacionalnih društava u Hrvatskoj.

U V a r a ž d i n u, dne 30 listopada 1922.

Hubert Ceger
u svoje ime i većine.

I varaždinski odvjetnici nezadovoljni su radom Gradskog poglavarstva. Njihov odbor podnosi Gradskom poglavarstvu predstavku u kojoj traži “da se poduzmu mjere protiv nadripisarstva od strane nekih činovnika i zvaničnika Gradskog poglavarstva te nalažu da Gradsku općinu ubuduće pred sudom zastupaju odvjetnici, i to redom bez da bude i jedan od njih izostavljen.”

Ova izjava uvrijedila je gradske činovnike i zvaničnike pa traže da odbor imenuje one koji nisu u stanju obavljati posao, a što se tiče zastupanja ovogradske općine pred sudovima, ona ima pravo kao i svaka druga stranka da se pred sudovima sama zastupa kao što nalažu propisi. Ako pak gradska općina smatra da bi je trebali zastupati odvjetnici, ona će ih pozvati redosljedom po rangu odvjetničke prakse.³¹

Odnos tiska prema gradskoj vlasti

Osim udruženja i pojedinaca gradsku vlast napada i opozicijski tisak, među kojim prednjači lokalni tjednik “Narodno jedinstvo”. Pred početak sjednice Gradskog poglavarstva 22. lipnja 1922. gradonačelnik Vjekoslav Podgajski žalio se da ga je taj list više puta napao i da on nije odgovarao na neplodne novinske polemike. “Međutim, u posljednjem broju ovog lista objavljen je članak pod nazivom ‘Režim Podgajski mora se što dulje održati’, koji je na mene sručio laži i podvale na koje moram odgovoriti. Evo jedne od tih laži: Gospodin načelnik V. Podgajski neka znade da podržavanje njegova režima u Varaždinu nema mjesta ni rijeke, jer bi to umjetno podržavanje protuhrvatskoga i protuvaraždinskog režima značilo uvredu, sramotu i štetu ne samo za većinu gradskog zastupstva nego i za cijeli hrvatski grad Varaždin.

Ja na duši imam, kaže gradonačelnik, interes Varaždina, a ne raspirivanje stranačkih strasti, i zato ću se zalagati za suradnju gradskih zastupnika bez obzira na stranačku pripadnost kao što radi cijeli kulturni svijet.

Moj prethodnik dr. Pero Magdić, kad je izabran za gradonačelnika, izjavio je da pruža ruku pomirnicu svima, a sada njegov list ‘Narodno jedinstvo’ blati i napada svakoga.”³²

Odnos gradske vlasti prema strancima

Nije gradska vlast imala problema samo s porezima i stranačkim nadmudrivanjima nego i sa strancima koji žive na području Varaždina.

Naime velik broj stranaca naseljenih u Varaždinu mole gradsku vlast da ih primi u gradsku svezu (zavičajnu zajednicu) jer je to bio uvjet za dobivanje državljanstva u državi Srba, Hrvata i Slovenaca.

Iz zapisnika Gradskog poglavarstva od 26. veljače 1921. doznajemo da svaki molitelj, koji želi u buduću biti primljen u zavičajnu zajednicu grada Varaždina, osim propisane pristojbe od 24 kruna ima priložiti još 2000 kruna za gradske ubogare.³³

I narednih godina sve veći broj stranaca moli da ih se primi u zavičajnu zajednicu i obvezuju se da će prilikom prijema položiti izvjesnu sumu novca za gradsku ubožnicu. Austrijski državljani Rudolf Heinzl obećaje 4.000 kruna, Poljak Maks Fritzhand 2.000 kruna, Mavro Schönwald 2.000 itd.³⁴

U zapisniku Gradskog poglavarstva pod naslovom “O donošenju odluka povjerenika Gradske općine slobodnog kraljevskog grada Varaždina” zapisano je da su molbe

nekim molitelja, među kojima i postolara Ivana Reitera, odbijene s obrazloženjem da molitelj nema nikakvog imetka i stalnog prihoda, te nije dokazao da može uzdržavati sebe i porodicu.³⁵

Školstvo

Teško stanje u gospodarstvu poslije I. svjetskog rata odrazilo se i na školstvo. Broj učenika se smanjuje. 1919/20. Gimnazija broji 377 učenika-ca, 14 manje nego prethodne godine.³⁶

Od straha da će poslijeratna neimaština i dalje smanjivati broj učenika vršitelj dužnosti Velikog župana poziva općine da osnuju učeničke kuhinje u pasivnim krajevima. Varaždinsko gradsko poglavarstvo izvješćuje ga da u Varaždinu dugi niz godina postoje dačke kuhinje i da ih subvencionira općina stanom, novcem i drvima te da će ih i dalje u granicama svoga budžeta pomagati.³⁷

Gospodarska kriza 1929.-1933. odrazila se na standard roditelja i učenika, o čemu nam govori i sljedeći podatak; od višednevnih učeničkih ekskurzija mora se odustati zbog pomanjkanja novca, iako su bile programom predviđene.

O socijalnim prilikama varaždinskih učenika zapisnici Gradskog poglavarstva bilježe da bi mnogi učenici, iako marljivi i nadareni, zbog siromašnog stanja teško završili škole da nije bilo pripomoći koju je pružalo "Potporno društvo" i "Školske zaklade". Brigu o školskim zakladama i njihovoj imovini vodi Gradsko poglavarstvo, koje nije dozvoljavalo da se sredstva zaklade rasipaju, što vidimo iz sljedećeg primjera: Ivan Herceg i Ivan Goričan mole Gradsko poglavarstvo da im proda zemljište Zaklade Ivana Nepomuka i Rozalije Petrović u Miličkoj ulici za gradilište po cijeni od 10 din za 1 hvat. Poseban odbor kojeg je imenovalo Gradsko poglavarstvo obavio je očevid i utvrdio cijenu koja iznosi 40 din po 1 hvatu i istaknuo je da se zemljištu koje je vlasništvo zaklade prihod ne smije umanjiti, a kuća u Miličkoj ulici mora se izvesti po nacrtu.³⁸

Bez obzira na lošu financijsku situaciju školska mladež i njezini učitelji vrlo aktivno djeluju u raznim kulturnim i sportskim društvima. Učeničko društvo "Svačić" izdaje list, priređuje priredbe i glazbene večeri, a broji oko 350 članova.³⁹ 50% učenika članovi su Sokolskog društva. Njihove priredbe privlače velik broj građanstva, među kojima prednjače gradski čelnici. Prihod prikupljen na ovim priredbama namijenjen je siromašnim učenicima koji putuju na sokolski slet.⁴⁰

U Gimnaziji vrlo aktivno djeluje podružnica Crvenog križa i ferijalnog saveza.⁴¹

Naša slavljena Ekstenza osnovana je 1920. sa zadaćom da priređuje nedjeljna pučka predavanja u Varaždinu i okolici. Osnovala ju je grupa mladih gimnazijskih profesora sa željom da svoje djelovanje učine stalnim po uzoru na Pučko sveučilište u Zagrebu.⁴²

Zahvaljujući Ekstenzi 1923. priređena je velika kulturno-povijesna izložba iz koje će niknuti Varaždinski gradski muzej. Ona je poticala suradnju roditelja i nastavnika, pa će se iz te suradnje razviti Zajednica doma i škole.

1936. održana je svečana proslava 300.godišnjice osnutka Gimnazije. Tom prilikom čule su se i ove riječi. U peripetijama kojima je prolazio cijeli naš narod, Varaždinska gimnazija kazala je uvijek svoju riječ kadšto tišu kadšto glasnije.⁴³

Zdravstvene prilike u Varaždinu

Briga Varaždina za bolesne i nemoćne seže u daleku prošlost, zapisao je Gustav Piasek. U XVII. st. ima liječnika s fakultetskom spremom, koji se ne bave samo liječenjem nego i zdravstvenim prosvjećivanjem stanovništva. Jer tadašnjim gradovima pa i Varaždinu prijete zarazne bolesti poput kolere i kuge, pa je stanovništvu trebalo osigurati bar minimalne higijenske uvjete. Varaždin u drugoj polovini XV. st. ima kupalište. Raspravljajući 15. prosinca 1930. o kupalištu, Gradsko poglavarstvo je zaključilo da sav novac koji kupalište ostvari može trošiti za svoje potrebe, a ako mu ti prihodi ne budu dostatni, Gradska općina će mu pružiti financijsku pomoć. Školska djeca kupat će se besplatno.⁴⁴

Promatrajući stanje u Varaždinskoj bolnici, Gradsko poglavarstvo i Zdravstveni odsjek za Hrvatsku, Slavoniju i Međimurje složili su se da zdravlje ljudi, pogotovu djece, treba štititi, iako su bili svjesni da će to biti teško zbog pomanjkanja financijskih sredstava. Kako bi izvukao bolnicu iz krize, Zdravstveni odsjek predlaže da se Varaždinskoj bolnici doznači subvencija od 210.000 kruna za pokriće bolničkih troškova i da joj se otpiše dug u iznosu od 270.345 kruna.⁴⁵

Socijalna slika Varaždina

Teške socijalne prilike poslije I.svj.rata upućuju mnoge građane grada Varaždina da traže pomoć od gradskih vlasti : siromašni roditelji mole da ih se oslobodi plaćanja školarine, učenici i studenti da im se dodijeli stipendija kako bi mogli nastaviti školovanje, stariji da ih se smjesti u ubožnicu, a velik broj građana traži pripomoć i za pogrebne troškove.⁴⁶

Skok cijena životnim namirnicama čak i za 100% najjače je pogodio javne službenike. Oni su to obrazložili na ovaj način: "Ta socijalno-ekonomska nevolja pogađa najjači stališ javnih namještenika, jer dok su svi drugi slojevi prebacili val skupoće povišenjem cijena svome radu, to najvažniji državni trudbenici moraju strpljivo čekati dok se viši slože da se toj raji dade redovna hasna i mizerna pomoć".⁴⁷

S obzirom na učestale žalbe upravno-političkih činovnika da su materijalno zakinu-ti, oglasila se Kraljevska banska uprava Banovine Hrvatske 11.rujna 1930. i odobrila zaključak Varaždinskog gradskog zastupstva od 10.siječnja 1930. čl. 2. točka 22. po kome se činovnicima prve kategorije daje specijalni dodatak na službu. Mislim da ovi posljednji, bez obzira na nezadovoljstvo, nisu bili materijalno oštećeni jer su njihova primanja još uvijek bila visoka.⁴⁸

Kultura

Kulturnu povijest Varaždina u vremenu između dva svjetska rata obilježila su dva događaja: otvaranje Gradskog muzeja(1925.) i podizanje spomenika Grguru Ninskom(1929.).

U travnju 1929. na skupštini Gradskog zastupstva vodi se oštra rasprava oko podizanja spomenika Grguru Ninskom, iako je za taj spomenik 28.veljače 1929. Ministarstvo financija Kraljevine SHS odobrilo 200.000 din.

Podizanje spomenika podijelilo je varaždinsku javnost i gradske vijećnike na dvije struje. Jedni su tvrdili da se za 200.000 din mogu riješiti važniji problemi grada, npr. popravak cesta, dok je druga struja oko Krešimira Filića tvrdila da će spomenik biti ukras gradu kroz stoljeća.

U raspravu se uključio i gradonačelnik Viktor Plazzeriano. Obraćajući se gradskim zastupnicima rekao je da ni on nije previše zagrijan za ovu narudžbu, ali da su oni o tome odlučili 30. siječnja 1929. većinom glasova (7:5) i da su tada odredili da će spomenik biti postavljen na Franjevačkom trgu. Plazzeriano ističe da je on naknadno upućen u dogovor bivšeg gradonačelnika dr. Hinka Krizmana i kipara Ivana Meštrovića.

Iz razgovora spomenute dvojice razabire se da je kipar Ivan Meštrović poklonio model Grgura Ninskog gradu Varaždinu pod uvjetom da ga općina izlije o svom trošku i postavi ga na Franjevačkom trgu, a o prijevozu iz Zagreba koji će koštati 40.000 din brinut će se Ivan Meštrović.⁴⁹

Zaključak

Iako se gradska vlast u razdoblju između dva svjetska rata sreće s nizom političkih i gospodarskih problema, ona ih nastoji riješiti na dobrobit grada. Nije uvijek uspijevala, jer borba s državnom administracijom bila je teška i duga.

Gradsko poglavarstvo s uspjehom suzbija stranačka prepucavanja i na prvo mjesto stavlja gospodarski, socijalni i kulturni napredak Varaždina.

SAŽETAK

Poslije I. svjetskog rata na temeljima propalih Monarhija nikle su u Europi nove države.

1. prosinca 1918. stvoreno je Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, u koje su ušli narodi različitih svjetonazora i kultura. Novonastala država potpisuje Rapallski ugovor s Kraljevinom Italijom, kojoj je prepustila veliki dio hrvatskog teritorija, a 600.000 naših žitelja otrgnula od matice zemlje.

Varaždinsko Gradsko poglavarstvo osudilo je potpisivanje spomenutog ugovora i istaklo "da Rapallski ugovor krši narodnosna načela i pravo samoopredjeljenja naroda".

Ratom uništeno gospodarstvo Gradska općina nastoji obnoviti i potiče razvoj poljoprivrede, stočarstva i šumarstva, a stranci pokazuju sve veći interes za ulaganje u industriju.

Gradskoj upravi teško se bilo nositi s malim prihodima i velikim potrebama zdravstvenih, prosvjetnih, socijalnih i drugih institucija.

Stanovništvo je opterećeno visokim porezima koji se iz godine u godinu povećavaju, što dovodi do nesuglasica između poreskih obveznika i gradske vlasti. Osim s porezima gradska vlast ima problema i sa strancima koji nastavaju Varaždin. Oni mole da ih se primi u gradsku svezu (zavičajnu zajednicu) jer to im je uvjet za dobivanje državljanstva.

Velik broj molbi pozitivno je riješen, dok je manjem broju molitelja molba odbijena s obrazloženjem da molitelj nema stalnog prihoda i da ne može uzdržavati porodicu.

Gradska vlast zbog svojih postupaka često je izložena napadima, a zato se brine opozicijski tisak, među kojim prednjači list "Narodno jedinstvo".

Dva kulturna događaja obilježila su ovo razdoblje: otvaranje Gradskog muzeja (1925.) i podizanje spomenika Grguru Ninskom (1929.).

Iz školskih izvještaja saznajemo da učenici i njihovi učitelji aktivno djeluju u kulturnim i sportskim društvima.

1936. Varaždinska gimnazija proslavila je 300. godišnjicu svoga djelovanja. Kako bi poboljšala zdravstvene i socijalne prilike, gradska vlast bolnici otpisuje dugove, a socijalno-ugroženim kategorijama pruža novčanu i materijalnu pomoć.

Iako varaždinske gradske vlasti imaju sluha za siromašno stanovništvo, nisu uvijek u stanju sve potrebe zadovoljiti jer je više sirotinje nego novca.

ZUSAMMENFASSUNG

Nach dem I. Weltkrieg sind auf Trümmern der untergegangenen Monarchien neue Staaten entstanden.

Am 1. Dezember 1918 wurde das Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen gegründet, in welches Nationen getreten sind, die völlig verschiedenen Kulturkreisen und Weltanschauungen angehörten.

Der neugegründete Staat unterzeichnete mit dem Königreich Italien den Vertrag von Rapallo, durch den Kroatien einen großen Teil seines Territoriums zu Gunsten Italiens verloren hat, und etwa 600.000 Kroaten sind ohne ihre Heimat geblieben.

Die Varaždiner Stadtverwaltung verurteilte die Unterzeichnung des Vertrages mit der Begründung "der Vertrag von Rapallo sei ein Verstoß gegen die Grundsätze der Nationalitäten und gegen das Recht jedes Volkes auf Selbstbestimmung."

Die Stadtgemeinde versuchte die durch den Krieg ruinierte Wirtschaft zu revitalisieren und förderte die Entwicklung der Landwirtschaft, Viehzucht und der Fortwirtschaft. Auch die Ausländer zeigten ein immer größeres Interesse, ihr Kapital in die Industrie einzulegen.

Für die Stadtverwaltung war es schwer, hohe finanzielle Bedürfnisse der Gesundheits-, Schul- und Sozialinstitutionen mit wenigen Geldmitteln zu decken.

Die Bevölkerung wurde mit hohen, von Jahr zu Jahr steigenden Steuern belastet, was schließlich zu Streitigkeiten zwischen den Steuerzahlern und der Stadtverwaltung führte.

Ein besonderes Problem für die Stadtverwaltung stellten auch die fremden Ansiedler dar, denen es darum ging, in die Stadtgemeinschaft aufgenommen zu werden, weil das eine Bedingung war, die Staatsbürgerschaft zu erlangen. Die meisten Anträge wurden genehmigt, wenige wurden abgelehnt mit der Begründung, der Antragsteller habe kein ständiges Einkommen und könne seine Familie nicht ernähren.

Wegen ihres Verfahrens wurde die Stadtverwaltung ständiger Kritik ausgesetzt, wozu auch die Oppositionspresse, besonderes die Zeitung "Narodno jedinstvo" ("Volkseinheit"), beibrachte. Dieser Zeitraum wurde durch zwei wichtige Kulturereignisse gekennzeichnet: Die Eröffnung des Stadtmuseums (1925) und die Errichtung des Grgur Ninski Denkmals (1929).

Aus Schulberichten erfährt man, dass sowohl Schüler als auch Lehrer in verschiedenen Kultur- und Sportgesellschaften aktiv mitwirkten.

Im Jahre 1936 feierte das Varaždiner Gymnasium 300 Jahre seiner Tätigkeit.

Um die Gesundheits- und Sozialverhältnisse zu bessern, befreite die Stadtverwaltung das Krankenhaus von seinen Schulden und leistete materielle und finanzielle Hilfe für Bedürftige. Obwohl die Stadtverwaltung ein Verständnis für arme Bürger zeigte, war sie nicht immer im Stande, alle Bedürfnisse zu decken, weil es mehr Bedürftige als Geld gab.

BILJEŠKE

¹ Ivo Perić, *Hrvatska i svijet u XX.st.*, (Kroatien und die Welt im XX. Jh.), Zagreb, 1993., str. 45.

² Ivo Perić, *Povijest za IV. razred gimnazije* (Lehrbuch der Geschichte für die IV. Klasse Gymnasiums), Zagreb, 1997., str. 59.-60.

³ Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije* (hrvatski pregled), Zagreb, 1998., str.137.

⁴ Državni arhiv Varaždin (u daljnjem tekstu DAV), *Zapisnik poglavarstva slobodnog kraljevskog grada Varaždina*, 30.ožujka 1921.

⁵ Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije* (hrvatski pregled), Zagreb, 1998., str.137.-138.

⁶ Milivoj Redep, *Agrarna politika Kraljevine Hrvatske i Slavonije 1868.-1918.* (magistarski rad), Varaždin, 1976., str.171.-172.

⁷ Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije* (hrvatski pregled), Zagreb, 1998., str.140

Ivo Perić, *Hrvatska i svijet u XX.st.*, Zagreb, 1993., str.96.

⁸ Ivo Perić, *Povijest za IV.razred gimnazije*, Zagreb, 1997., str.111.

⁹ DAV, *Zapisnik poglavarstva slobodnog kraljevskog grada Varaždina*, 11. listopada 1920.

¹⁰ DAV, *Zapisnik poglavarstva slobodnog kraljevskog grada Varaždina*, 11. listopada 1920.

¹¹ Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije* (hrvatski pregled), Zagreb, 1998., str.139.

¹² DAV, *Zapisnik poglavarstva slobodnog kraljevskog grada Varaždina*, 7. ožujka 1930.

¹³ DAV, *Zapisnik poglavarstva slobodnog kraljevskog grada Varaždina*, 3. listopada 1922.

¹⁴ DAV, *Zapisnik skupštine Gradskog zastupstva*, 7.studenog 1930.

¹⁵ Krešimir Filić, *Spomenica društva zanatlija*, Varaždin, 1954., str. 34.

¹⁶ *Spomen spis 25.godišnjica zanatlijskog i pomoćničkog društva u Varaždinu*, (priredio Josip Halić), Varaždin, 1929., str.38.-39.

¹⁷ DAV, *Zapisnik o izvanrednoj i javnoj skupštini Gradskog zastupstva slob.i kraljevskog grada Varaždina*, 24.srpnja 1929.

¹⁸ DAV, *Zapisnik Poglavarstva slob.i kralj.grada Varaždina*, 11.listopada 1929.

¹⁹ Mira Ilijanić, *Urbanizam, graditeljstvo i kultura*, (Zbornik radova), Varaždin, 1999., str. 152.

²⁰ DAV, *Zapisnik Poglavarstva slob.i kralj.grada Varaždina*, 11.listopada 1929.

²¹ DAV, *Zapisnik na javnoj i redovitoj skupštini gradskog zastupstva slob. i kralj.grada Varaždina*, 7.ožujka 1930.

²² DAV, *Zapisnik Poglavarstva slob.i kralj.grada Varaždina*, 26. veljače 1940.

²³ Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije* (hrvatski pogled), Zagreb, 1928., str.149.

²⁴ DAV, *Zapisnik Poglavarstva slob.i kralj.grada Varaždina*, 26. veljače 1921.

²⁵ DAV, *Zapisnik Poglavarstva slob.i kralj.grada Varaždina*, 26. travnja 1921.

²⁶ DAV, *Zapisnik Poglavarstva slob.i kralj.grada Varaždina*, 22. lipnja 1922.

²⁷ DAV, *Zapisnik Poglavarstva slob.i kralj.grada Varaždina*, 23. studenog 1925.

²⁸ DAV, *Zapisnik Poglavarstva slob.i kralj.grada Varaždina*, 29. studenoga 1929.

²⁹ DAV, *Pravilnik o izvrešenju budžeta općine i slob.i kralj.grada Varaždina za 1939./40*

³⁰ DAV, (Prilog interpelacije), *Zapisnik Poglavarstva slob.i kralj. grada Varaždina*, 30. listopada 1922.

³¹ DAV, *Zapisnik Poglavarstva slob.i kralj.grada Varaždina*, 25.rujna 1929.

- ³² DAV, Zapisnik Poglavarstva slob.i kralj.grada Varaždina, 22. lipanj 1922.
³³ DAV, Zapisnik Poglavarstva slob.i kralj.grada Varaždina, 26. veljače 1921
³⁴ DAV, Zapisnik Poglavarstva slob.i kralj.grada Varaždina, 18. siječnja 1922.
³⁵ DAV, Zapisnik Poglavarstva slob.i kralj.grada Varaždina, 30. studenoga 1939.
³⁶ DAV, Izvještaj državne Realne gimnazije u Varaždinu za 1919./20., Varaždin, 1920., str. 7.-8.
³⁷ DAV, Zapisnik o javnoj i redovitoj skupštini Gradskog zastupstva slob. i kralj. Grada Varaždina, 12.svibnja 1929.
³⁸ DAV, Zapisnik Poglavarstva slob.i kralj.grada Varaždina, 26. lipnja 1929.
³⁹ DAV, Izvještaj Državne realne gimnazije u Varaždinu, Varaždin, 1932., str. 34.-38.
⁴⁰ DAV, Godišnji izvještaj Državne realne gimnazije u Varaždinu šk. god. 1928./29., Varaždin, 1929., str.11.
⁴¹ DAV, Godišnji izvještaj Državne realne gimnazije u Varaždinu šk. god. 1932./33., Varaždin, 1933., str.48.
⁴² DAV, Godišnji izvještaj Državne realne gimnazije u Varaždinu šk. god. 1929./30., Varaždin, 1930., str.29.
⁴³ DAV, Godišnji izvještaj Državne realne gimnazije u Varaždinu šk. god. 1936./37., Varaždin, 1937., str.13.
⁴⁴ DAV, Zapisnik Poglavarstva slob.i kralj.grada Varaždina, 15. prosinca 1930.
⁴⁵ DAV, Zapisnik Poglavarstva slob.i kralj.grada Varaždina, 18. siječnja 1922.
⁴⁶ DAV, Zapisnik Poglavarstva slob.i kralj.grada Varaždina, 23. siječanj 1919.
⁴⁷ DAV, Zapisnik Poglavarstva slob.i kralj.grada Varaždina, 18. srpnja 1922.
⁴⁸ DAV, Zapisnik Poglavarstva slob.i kralj.grada Varaždina, 18. srpnja 1922.
⁴⁹ DAV, Zapisnik Poglavarstva slob.i kralj.grada Varaždina,14. travnja 1929.

LITERATURA

- Hrvoje Matković, Povijest Jugoslavije (hrvatski pogled), Zagreb., 1998.
Ivo Perić, Hrvatska i svijet u XX.st., Zagerb, 1993.
Milivoj Ređep, Agrarna politika Kraljevine Hrvatske i Slavonije 1868.-1918., Varaždin, 1976.
Ivo Perić, Povijest za IV.razred gimnazije, Zagreb, 1997.
Josip Horvat, Politička povijest Hrvatske II dio, Zagreb, 1989.
Mira Ilijanić, Urbanizam, graditeljstvo, kultura, Zbornik radova, Varaždin, 1999.
Gustav Piasek, Zdravstvo Varaždina do konca XIX.st, Varaždin, 1996.
Spomenspis 25.godišnjice zanatlijskog i pomoćničkog društva u Varaždinu, Varaždin, 1929.
Krešimir Filić, Spomenica društva zanatlija, Varaždin, 1954.
Niz zapisnika Poglavarstva slob. I kralj. Grada Varaždina

NAPOMENA

Ova tema velikim dijelom izrađena je na temelju rukopisne građe, koja se čuva u Državnom arhivu u Varaždinu.

Primljeno: 2001-1-15